

Siedziba Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych WBP – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu przy ulicy Szczytnej 13. Na parapetach okien siedzą ceramiczne, czytające anioły, charakterystyczne dla tego budynku, fot. Julita Niedźwiecka-Ambroziak

JULITA NIEDŹWIECKA-AMBROZIAK

ORCID 0009-0004-2232-744X

ARLETA TULEYA

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

Specjalne potrzeby czytelnicze – dobre praktyki Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu

Wprowadzenie

Współczesna biblioteka to miejsce wspólnej, przyjaznej przestrzeni, z którego korzystają osoby w różnym wieku, pochodzące z różnych środowisk, o różnorodnych potrzebach i zainteresowaniach^[1]. Jako otwarta przestrzeń wielowymiarowych działań Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu (dalej: Książnica Kopernikańska, WBP-KK) każdego roku realizuje szereg zadań mających na celu promocję, zachęcanie do czytania oraz korzystania z jej bogatych zasobów. Podejmowane są działania o charakterze edukacyjnym i społecznym, w tym festiwale, szkolenia, warsztaty, konferencje i spotkania. W jaki sposób WBP-KK włącza się w działania na rzecz grup tak zwanych wykluczonych oraz poszerza ofertę o usługi, które zachęcają do korzystania z niej użytkowników o odmiennych często potrzebach i zainteresowaniach, można zaobserwować na wielu płaszczyznach, począwszy od lokalizacji, warunków lokalowych, wystroju i wyposażenia, poprzez udostępniane

[1] *Aktywna Biblioteka. Miejsce bez barier: usługi dla seniorów i osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2010, s. 7.

zbiory, aż do oferty działań kulturalnych, edukacyjnych i animacyjnych. Niezbędna jest ciągła weryfikacja potrzeb odbiorców, w tym grupy użytkowników z niepełnosprawnością, tak aby oferta biblioteczna docierała również do nich.

W 1984 roku, w strukturze organizacyjnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (obecnie WBP-KK) został utworzony Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych (dalej: Ośrodek, OCCiN). Mieści się on w czterokondygnacyjnej, w pełni dostępnej, zabytkowej kamienicy z XIV wieku (parter, dwa piętra i użytkowe poddasze) przy ulicy Szczytnej 13 w Toruniu. Jakże były początki funkcjonowania Ośrodka? „Zaczęło się od punktu bibliotecznego książek mówionych (nagranych na taśmę magnetofonową) utworzonego przy Gabinetach Metodycznym Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej przez ówczesnego dyrektora Alojzego Tujakowskiego i Edmunda Janke, przewodniczącego Zarządu Okręgu Polskiego Związku Niewidomych w Toruniu. Wkrótce okazało się, że dla osób niewidomych kontakt z literaturą jest niezwykle istotny, a potrzeb w tym zakresie jest więcej, niż punkt może zaspokoić. Zaistniała idea utworzenia w Toruniu specjalistycznej biblioteki dla wszystkich, którzy mają utrudniony dostęp do słowa drukowanego. W 1982 roku, mimo trudnej sytuacji polityczno-ekonomicznej, doszło do jej uruchomienia. Siedziba biblioteki ma lokalizację dogodną dla osób z różnymi niesprawnościami – w centrum miasta, na parterze, z wejściem od ulicy o ograniczonym ruchu kołowym^[2]. To właśnie na bazie doświadczeń Biblioteki dla Niewidomych i Niepełnosprawnych (która z czasem stała się integralną częścią OCCiN), jak również obserwacji światowych trendów i rozwiązań w zakresie funkcjonowania serwisów bibliotecznych dedykowanych osobom chorym i z niepełnosprawnościami, udało się stworzyć miejsce, które na stałe zagościło w życiu osób niepełnosprawnych w Toruniu, a w momencie powstania inspirowało swoją działalnością biblioteki w całym kraju.

Dziś, po czterdziestu latach, z usług Ośrodka korzystają nie tylko osoby niewidome i słabowidzące. Struktura użytkowników jest bardzo zróżnicowana, są to również: seniorzy, osoby w kryzysie psychicznym, z niepełnosprawnością intelektualną, ruchową, z chorobami przewlekłymi i wymagające opieki, niedosłyszące, osoby z trudnościami w uczeniu się, ze spektrum autyzmu, jak również osoby osadzone.

W miarę zmieniania się i zwiększania potrzeb środowiska osób ze szczególnymi potrzebami ewoluuje także działalność Ośrodka. Nie ogranicza się ona tylko do obsługi biblioteczno-informacyjnej. Prowadzone są tu różnorodne formy pracy kulturalnej i edukacyjnej: warsztaty, lekcje biblioteczne, prelekcje (między innymi toruńskich podróżników), spotkania literacko-muzyczne i autorskie, przeglądy literatury, spotkania o charakterze terapeutycznym: muzykoterapeutyczne

[2] Wypowiedź Franciszka Czajkowskiego, założyciela i wieloletniego kierownika OCCiN. Zob. B. Czerny, *Przeprowadzacie nas przez niedostępny dla nas mur słowa drukowanego*, Dodatek do Tygodnika Katolickiego „Niedziela”, 2004: 47, nr 19: 9 maja.

i reminiscencyjne, zajęcia biblioterapeutyczne i czytelniczo-terapeutyczne adresowane do użytkowników z różnych grup wiekowych, czytelnicy w wieku senioralnym chętnie biorą udział w spotkaniach Dyskusyjnego Klubu Książki „Zaczytani”, a członkowie Koła Polskiego Związku Niewidomych w projekcjach filmów z audiodeskrypcją w ramach dyskusyjnych spotkań Klubu Filmowego „Wpatrzeni”.

Na pierwszym piętrze w budynku Ośrodka mieści się Galeria, której celem jest promowanie twórczości osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności i pokazanie efektów terapii przez działania twórcze oraz kształtowanie właściwych postaw wobec osób z niepełnosprawnościami. W Ośrodku prowadzone są też zajęcia dydaktyczne dla studentów, bibliotekarzy, pedagogów i innych zainteresowanych grup profesjonalistów (na przykład dotyczące dostępności czy zasad *savoir-vivre* wobec osób z niepełnosprawnościami). W 2022 roku (mimo jeszcze częściowo pandemicznych ograniczeń) w 377 organizowanych w OCCiN wydarzeniach uczestniczyło 3014 osób.

Spotkanie poetyckie (29.06.2023) w Galerii Twórczości Osób Niepełnosprawnych. W tle wystawa *Anioły ze szkoły* prezentująca twórczość uczniów Szkoły Przesposabiającej do Pracy nr 26 w Toruniu, fot. Arleta Tuleya

Nieustającej zmianie ulega także struktura gromadzonych materiałów bibliotecznych. Początkowy zbiór, w którego skład wchodziły książki mówione nagrane na kasetach magnetofonowych i książki drukowane z wydzieloną literaturą specjalistyczną (psychologia, biblioterapia, problematyka osób z niepełnosprawnością), wzbogacany stopniowo o nagrania muzyczne, filmy wideo i literaturę dziecięcą, dziś stanowi bardzo bogaty zasób dostosowany do zróżnicowanych potrzeb odbiorców. Są to książki mówione – dostępne w różnych formatach (mp3, CD-Audio, Daisy, Czytak, nagrania magnetofonowe), nagrania muzyczne (również służące relaksacji), filmy (także z napisami dla osób niesłyszących i/lub audiodeskrypcją dla osób niewidomych i słabowidzących), książki drukowane: literatura piękna (w tym zbiór wydrukowany dużą czcionką), książki-zabawki, książki obrazkowe oraz z małą ilością tekstu, książki „łatwe w czytaniu”, literatura dotycząca niepełnosprawności (opracowania naukowe, poradniki, biografie, powieści), materiały do terapii, gry i zabawki edukacyjne, czasopisma (również specjalistyczne).

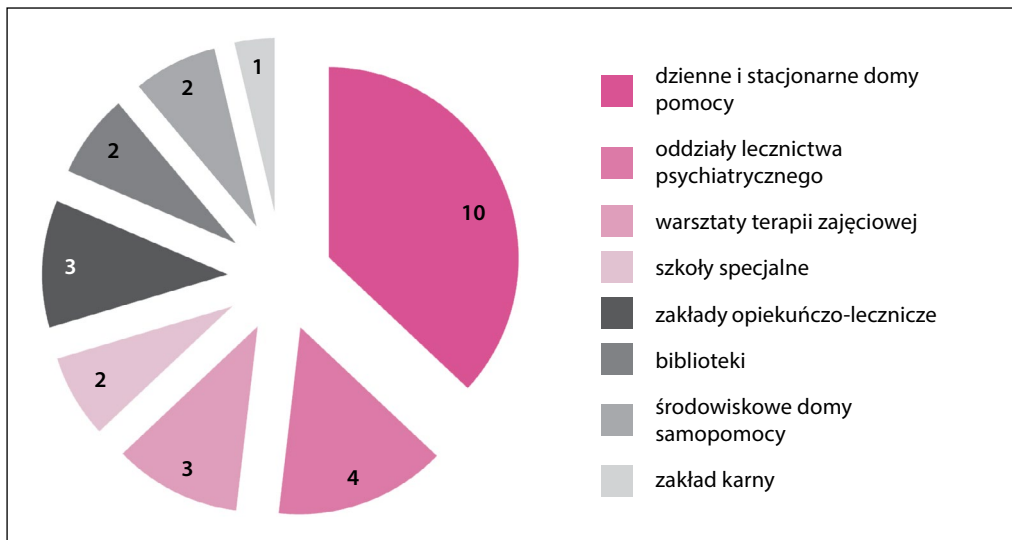
Gdy nie ma możliwości samodzielnego dotarcia do biblioteki

W grupie osób z niepełnosprawnościami znajdują się takie, które samodzielnie bądź z opiekunami mogą dotrzeć do biblioteki, osoby unieruchomione, którym należy dostarczać materiały do domów, oraz przebywające w instytucjach opiekuńczych, ośrodkach edukacyjnych, zdrowotnych i innych organizacjach oraz zakładach o profilu rehabilitacyjnym czy zamkniętym.

pozytywny wpływ na politykę równości szans i niedyskryminacji, która zakłada między innymi propagowanie i wdrażanie pełnego oraz równego uczestnictwa i dostępu we wszystkich dziedzinach życia^[3], ma organizacja i obsługa specjalistycznych punktów bibliotecznych^[4]. Toruńska placówka udostępnia materiały poprzez sieć punktów bibliotecznych, których liczba na przestrzeni lat (od ich powstania w roku 1986) oscyluje w okolicach 30, zlokalizowane są między innymi w domach pomocy społecznej, świetlicach środowiskowych, placówkach zdrowotnych

[3] W rozumieniu art. 16 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.

[4] Punkty biblioteczne mogą być prowadzone samodzielnie przez biblioteki każdego szczebla: wojewódzkie, powiatowe, miejskie, miejsko-gminne, gminne oraz ich filie biblioteczne. Mogą one służyć ogółowi mieszkańców (punkty stałe) lub wybranym grupom czytelników (punkty specjalistyczne), powstawać we współpracy bibliotek publicznych z innymi podmiotami: w zakładach karnych, okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Ich funkcjonowanie reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 2022 r. (Dz.U. 2022, poz. 1968); w jednostkach organizacyjnych podległych Ministerstwu Obrony Narodowej – Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 marca 2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 340); w domach pomocy społecznej – Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 listopada 2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 1201); w podmiotach leczniczych – Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 5 grudnia 2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 1406).

Zróźnicowanie i liczba punktów bibliotecznych koordynowanych przez Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych. Źródło: oprac. własne na podstawie sprawozdań kwartalnych z działalności punktów bibliotecznych za rok 2022

i rehabilitacyjnych, warsztatach terapii zajęciowej, szkołach specjalnych, oddziałach leczenia psychiatrycznego oraz w zakładzie karnym^[5].

Ośrodek od początku swego istnienia dostrzegał potrzebę poszerzenia kręgu odbiorców usług bibliotecznych. W tym celu prowadzono analizy potrzeb różnych środowisk, w których osoby chore, z niepełnosprawnościami i starsze miały ograniczony dostęp do literatury i innych materiałów. W ich określeniu znaczącą pomoc okazali terapeuci, pedagodzy, nauczyciele, personel medyczny, pracownicy socjalni, którzy do swej pracy włączyli różnorodne materiały biblioteczne^[6]. Działaniem punktów bibliotecznych, poczynwszy od pierwszych kontaktów z placówką, podpisanie umowy i zobowiązania do prowadzenia po późniejszą współpracę polegającą na wyborze odpowiednich materiałów czytelniczych i doradztwie, zajmują się kierownik OCCiN oraz koordynator będący pracownikiem Ośrodka.

[5] Szerzej o działalności specjalistycznych punktów bibliotecznych, zob.: J. Niedźwiecka-Ambroziak, *Dotrzeć do wszystkich – charakterystyka działalności specjalistycznych punktów bibliotecznych WBP-Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, Toruńskie Studia Bibliologiczne [online], 2022, t. 15, nr 1 (28), s. 41–57, <https://apcz.umk.pl/TSB/article/view/41275> (dostęp: 15.11.2023).

[6] M. Skarżyńska, *Specjalistyczne punkty biblioteczne: przeżytek czy niezbędne ogniwo w przyszłościowym modelu bibliotekarstwa publicznego*, w: *Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych. Publikacja jubileuszowa w 20-lecie istnienia*, red. M. Gogulska-Dębska, Toruń 2003, s. 52–54.

Osoby prowadzące punkty biblioteczne to pedagodzy i nauczyciele, instruktorzy terapii zajęciowej, terapeuci i personel medyczny, psychologzy i bibliotekarze. Mając na uwadze możliwości percepcyjne odbiorców i realizację zamierzonego programu terapeutycznego, samodzielnie dokonują wyboru materiałów lub zgłaszają zapotrzebowanie koordynatorowi. Jeśli jest to możliwe ze względu na charakter placówki, prowadzący punkty odwiedzają Ośrodek z uczestnikami warsztatów terapii zajęciowej, pacjentami szpitala psychiatrycznego, mieszkańcami dziennych domów pomocy społecznej i uczniami szkół specjalnych, którzy mogą samodzielnie wybrać dla siebie potrzebne materiały czytelnicze.

Wymiany kompletów odbywają się z różną częstotliwością, w zależności od potrzeb – zwykle raz na kwartał, najrzadziej raz w roku. Dobór materiałów prowadzony jest ze względu na możliwości psychofizyczne odbiorców, nie zaś na przykład na wiek, ponieważ w placówkach specjalistycznych przebywają często osoby o sprzężonych niepełnosprawnościach lub te, które ze względu na warunki środowiskowe, odosobnienie, wiek, demencję czy inne czynniki, mają problemy z percepcją literatury^[7]: „[...] uczestnik biblioterapii może nawet nie umieć czytać, ważna jest tu możliwość wymiany zdań, rozmowy, dyskusji, podczas których wiąże się «treści książkowe» z rozwiązywaniem własnych problemów życiowych”^[8]. Zróżnicowany jest również sposób udostępniania materiałów: w domach pomocy społecznej są wydzielone miejsca w świetlicy lub w pokoju do zajęć terapeutycznych, gdzie pracownik wypożycza książki lub organizuje wspólne głośne czytanie. Osobom unieruchomionym materiały zanoszone są do pokoi. Z kolei na oddziałach szpitala psychiatrycznego terapeuci, obok wypożyczania książek pacjentom, prowadzą formy biblioterapeutyczne z wykorzystaniem poezji, wybranych tekstów literackich czy muzyki^[9].

Poza beletrystyką do punktów bibliotecznych wypożyczane są materiały metodyczne i tzw. alternatywne materiały czytelnicze:

- materiały do terapii logopedycznej i stymulacji rozwoju poznawczego,
- pomoce do pracy z pacjentami z afazją,
- materiały do terapii funkcji poznawczych,
- materiały do treningu umiejętności społecznych,
- scenariusze zajęć terapeutycznych,
- poradniki przydatne do prowadzenia terapii zajęciowej na przykład prace z papieru, kulinaria itp.

[7] I. Borecka, *Magia ogrodów czyli o terapeutycznej funkcji ogrodów*, Kraków 2010, s. 21.

[8] W. Czernianin, *Teoretyczne podstawy biblioterapii*, Wrocław 2008, s. 9 za: W. Matras-Mastalerz, *Biblioterapeuta i jego warsztat biblioterapeutyczny*, w: *O potrzebie biblioterapii*, red. K. Hrycyk, Wrocław 2012, s. 44.

[9] M. Skarżyńska, *Specjalistyczne punkty biblioteczne*, dz. cyt., s. 60–62.

Kolejną praktyką mającą pozytywny wpływ na politykę równości szans i niedyskryminacji, zakładającą propagowanie i wdrażanie pełnego oraz równego uczestnictwa i dostępu we wszystkich dziedzinach życia^[10] jest dostarczanie książek osobom samotnym, unieruchomionym w domach. W 2004 roku Franciszek Czajkowski mówił: „[...] od wielu lat dostarczamy książki czarnodrukowe i inne materiały bezpośrednio do domów osób unieruchomionych. Materiały dobieramy indywidualnie do potrzeb i możliwości użytkownika. Niektórzy czytelnicy, ze względu na niesprawny wzrok, korzystają jedynie z książek mówionych, inni tylko z większej czcionki, mający problemy z rozumieniem treści z książek łatwych w czytaniu, a ci, którzy mają kłopoty z utrzymaniem

Dostarczanie książek do domów osobom unieruchomionym i samotnym (dwa razy w miesiącu pracownicy Ośrodka dowożą zestawy książek),
 fot. Tomasz Dorawa

[10] Art. 16 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006.

książki – z książek lekkich. Wizyty biblioteczne odbywają się zawsze w określone dni o ustalonych godzinach.

Dzięki temu użytkownicy mogą rozplanować swoje zajęcia, by nie kolidowały z odwiedzinami bibliotekarza. Jeśli unieruchomiona osoba nie jest w stanie lub obawia się samodzielnie otworzyć drzwi, może odpowiednio wcześniej poprosić kogoś z rodziny o obecność. Spotkania z bibliotekarzami są szczególnie ważne dla osób żyjących samotnie, tylko sporadycznie odwiedzanych przez rodzinę, sąsiadów, opiekunów społecznych i duchownych. Czynnościom bibliotekarskim towarzyszy rozmowa, wsłuchiwanie się w to, co chorzy mają do przekazania, czasami szeptem, gestem, mimiką. Dla wielu osób odwiedziny biblioteczne są jedyną wręcz okazją do kontaktów, dla odwiedzających natomiast mogą być źródłem refleksji, motywem do pogłębienia pokory względem drugiego człowieka^[11].

Gdy należy myśleć o przyszłości

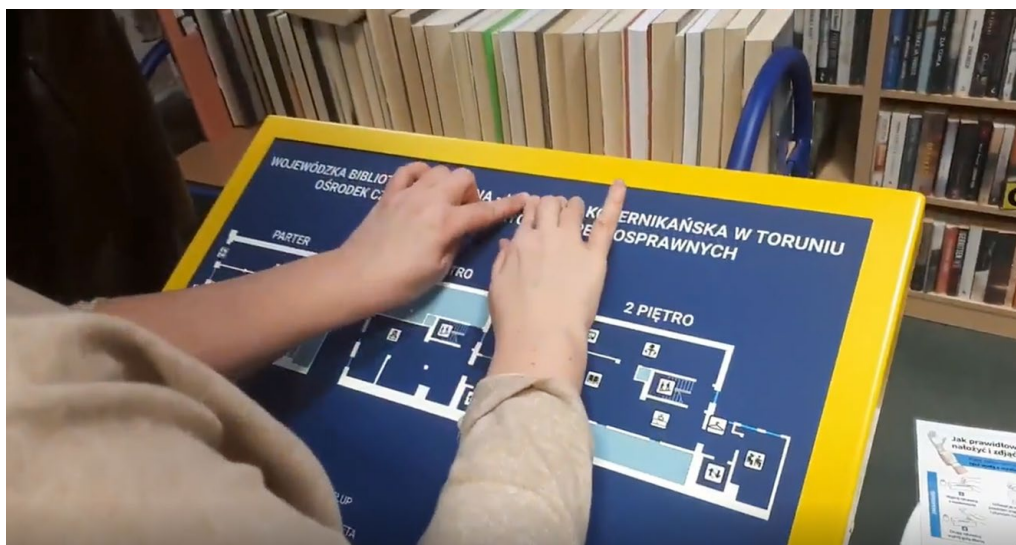
Zdając sobie sprawę z tego, że aby rozszerzyć ofertę kulturalną i zwiększyć komfort użytkowników, należy przystosować pomieszczenia do ich potrzeb, podjęto się realizacji projektu ministerialnego^[12], tak aby infrastruktura Ośrodka została wzbogacona, unowocześniona oraz dostosowana do standardów europejskich. Zrealizowano projekt, którego zarys powstał w czasie pracy zdalnej, w okresie pandemii. Zmiany musiały nastąpić, ponieważ placówka borykała się z problemem zużytego i przestarzałego sprzętu, a dotyczyło to zarówno stanowisk komputerowych, oprogramowania, jak i wyposażenia wystawienniczego Galerii.

Głównym celem zadania „Wzmocnienie i unowocześnienie infrastruktury Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych” było podniesienie jakościowych standardów funkcjonowania Ośrodka w obszarach mających pierwszorzędne znaczenie dla użytkowników należących do różnych grup wiekowych oraz o różnych rodzajach niepełnosprawności – organizacja przyjaznej przestrzeni z zastosowaniem innowacyjnych technologii oraz wyposażenie w nowoczesny sprzęt. Wyposażenie dostosowane zostało do potrzeb użytkowników i ułatwia realizację inicjatyw i projektów, między innymi spotkań, warsztatów, szkoleń, wystaw, projekcji itp.

Bezpośrednimi odbiorcami projektu są: osoby niepełnosprawne oraz seniorzy (aktywizacja i inkluzja społeczna poprzez rozbudzenie zainteresowań i obcowanie z działaniami w sferze kultury, zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu); dzieci i młodzież – uczestnicy zajęć przybliżających im różne rodzaje niepełnosprawności i alternatywnych materiałów czytelniczych (rozwój kompetencji społecznych i postaw

[11] B. Czerny, *Przeprowadzacie nas przez niedostępny dla nas mur słowa drukowanego*, dz. cyt.

[12] *Wzmocnienie i unowocześnienie infrastruktury Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych*, wartość projektu: 85 850,00 zł (ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury oraz z budżetu Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego). Projekt realizowany od 1 czerwca do 30 grudnia 2021 r.

Plan tyflograficzny budynku OCCiN,
 fot. Adam Imiałek

empatycznych); dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami – uczestnicy zajęć czytelniczo-terapeutycznych (rozwój praktycznych umiejętności wykorzystywania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, poszerzenie kompetencji społecznych).

Projekt zawierał cztery obszary realizacji. Pierwszy obszar obejmował przygotowanie wygodnej i bezpiecznej przestrzeni Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności: seniorów, osób niedowidzących i niewidomych, niedosłyszących i niesłyszących, osób z trudnościami poznawczymi, niepełnosprawnością intelektualną i ruchową, wyposażenie pomieszczeń w nowoczesne technologie wspomagające użytkowników o specjalnych potrzebach w samodzielnym poruszaniu się po budynku Ośrodka i korzystaniu z jego oferty kulturalnej, usług bibliotecznych i informacji na takich samych zasadach jak osoby pełnosprawne.

Zaimplementowane udogodnienia w tym zakresie to:

Jedna z tablic zewnętrznych z rozkładem pomieszczeń w Ośrodku: kontrastowa, czarnodrukowa z czcionką bezszeryfową, z napisami brajlowskimi i piktogramami, fot. Julita Niedźwiecka-Ambroziak

1. Beacon (nadajnik informujący osoby z dysfunkcją wzroku poprzez aplikację w telefonie o miejscach dla nich dostępnych. Urządzenie pełni również funkcję promocyjną, gdyż informuje użytkowników aplikacji o lokalizacji i działalności Ośrodka).
2. Mobilny plan tyflograficzny Ośrodka (ze względu na ograniczenia przestrzenne plan nie jest osadzony na stałe, zatem łatwo go przesunąć. Przedstawia rozkład pomieszczeń dostępnych użytkownikom na trzech poziomach; oprócz wypukłodruku i opisów brajlowskich plan zawiera piktogramy i tradycyjną legendę dla wszystkich).
3. Plan tyflograficzny toalety (termoformowany).
4. Mobilna pętla indukcyjna do wykorzystania w zależności od potrzeb: w wypożyczalniach, czytelnicy oraz Galerii Ośrodka (urządzenie wspomaga osoby słabosłyszące posiadające aparat słuchowy: do użytkownika aparatu dociera dzięki pętli tylko właściwy dźwięk na przykład z nagłośnienia sali lub z mikrofonu, użytkownik aparatu słuchowego znacznie lepiej rozumie mowę).
5. Pętla indukcyjna recepcyjna przy stanowisku obsługi indywidualnej w wypożyczalni.

Ponadto wszystkie pomieszczenia Ośrodka zostały zaopatrzone w tabliczki z napisami brajlowskimi i czarnodrukowymi oraz graficznymi symbolami informującymi o lokalizacji i ich przeznaczeniu; placówkę wyposażono także w krzesła przystosowane do potrzeb uczestników spotkań kulturalnych, czytelnicy i terapeutycznych oraz atestowane siedziska dedykowane dzieciom i młodzieży.

Drugi obszar miał na celu wyposażenie biblioteki w nowoczesne środki zapisu i upowszechniania informacji, ponieważ osoby o szczególnych potrzebach napotykają na różne

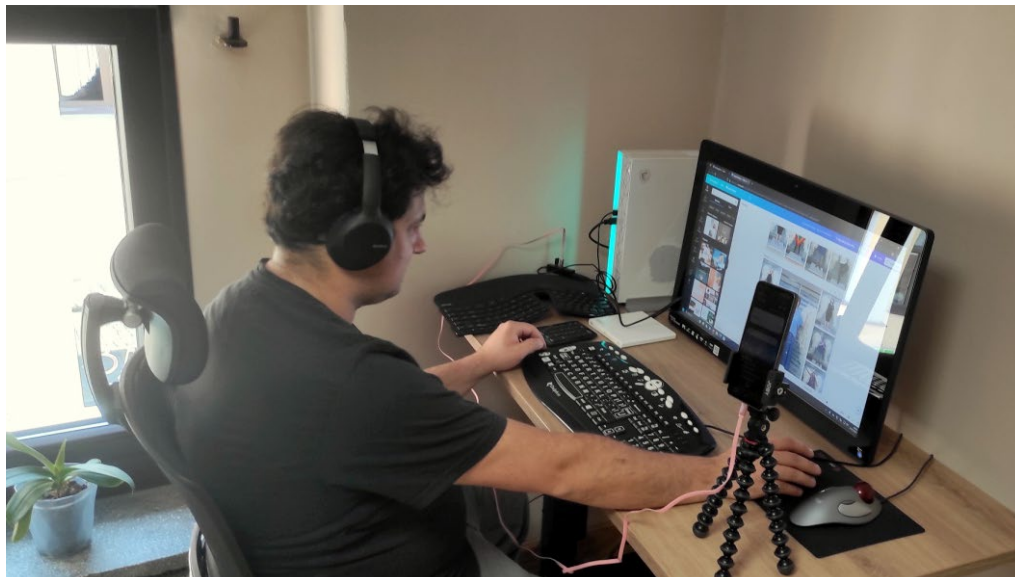
utrudnienia w pracy z urządzeniami komputerowymi i ich oprogramowaniem. Jednym z podstawowych elementów ułatwiających dostęp jest odpowiednio dobrane, wygodne miejsce pracy. Biurko komputerowe dla osoby niepełnosprawnej ruchowo powinno mieć solidną i stabilną konstrukcję. Wiele osób musi oprzeć się o stół w czasie wstawania, przenosząc na niego cały ciężar ciała. Dla osób z dysfunkcjami narządów ruchu problemem jest też manipulowanie elementami sprzętu komputerowego. Tej grupie użytkowników, jak i innym osobom mającym trudności z obsługą komputerów można dzisiaj zaproponować wiele nowoczesnych rozwiązań. W związku z tym w czytelni Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych znalazło się stanowisko komputerowe dostosowane do potrzeb i możliwości użytkowników wykluczonych cyfrowo z powodu barier i braku dostępności, wyposażone w biurko z elektrycznie regulowaną wysokością i krzesło profilaktyczno-rehabilitacyjne (biurko umożliwia podnoszenie i opuszczanie blatu w zakresie 68–120 cm za pomocą przycisku, a specjalistyczne krzesło umożliwia właściwe ułożenie kręgosłupa; krzesło oprócz profilowania ma ruchome podłokietniki i wygodny zagłówek).

Wyposażenie komputerowe stanowiska to: komputer stacjonarny z monitorem dotykowym, specjalistyczna klawiatura dla osób słabowidzących (klawiatura z kontrastowymi, dużymi klawiszami współpracuje z programem powiększająco-udźwiękującym, dzięki temu najczęściej używane funkcje programu, takie jak regulacja powiększenia czy prędkość mówienia, są uruchamiane za pomocą przeznaczonych do tego przycisków); myszka specjalistyczna Trackball (odwrócona i powiększona mysz komputerowa umożliwia osobom niepełnosprawnym poruszanie kursorem po ekranie monitora; oprogramowanie powiększające i udźwiękujące (przeznaczone dla osób z wadami wzroku, umożliwia obsługę komputera i korzystanie z Internetu poprzez maksymalne powiększenie i wykorzystanie funkcji mowy – czytelnika ekranu).

Dodatkowym wyposażeniem Ośrodka wspomagającym czytanie jest urządzenie lektorskie OmniReader. To w pełni udźwiękowione, przenośne urządzenie z wbudowanym kolorowym wyświetlaczem, zawierające w sobie skaner, czytnik oraz powiększalnik. Wystarczy umieścić tekst pod kamerą i wcisnąć jeden przycisk, a zostaje on powiększony i wyświetlony w kolorach o wysokim kontraście lub też odczytuje na głos.

Przydatne w codziennej praktyce OCCiN są również tablety, które służą do komunikowania się za pomocą transkrypcji lub tłumacza języka migowego z osobami niesłyszącymi i innymi osobami mającymi trudności w porozumiewaniu się (na przykład osoby ze spektrum autyzmu), oraz stacja odsłuchowa na płyty CD – do zapoznawania się użytkowników z treścią audiobooków. Stacja jest też pomocna przy wyborze literatury do słuchania.

Trzeci obszar obejmował zwiększenie zainteresowania sztuką i kulturą, podniesienie standardu oferowanych usług, a przede wszystkim umożliwienie uczestnictwa w podejmowanych działaniach osobom napotyającym bariery zarówno

Tworzenie treści na potrzeby social mediów Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych (<https://www.facebook.com/occintorun/>) z wykorzystaniem oprogramowania oraz zestawu do filmowania zakupionego w wyniku realizacji projektu, fot. Julita Niedźwiecka-Ambroziak

w fizycznym dotarciu do nich, jak i w ich percepcji. Zadania zaplanowane w ramach projektu służą wprowadzeniu innowacyjnych rozwiązań w edukacji i aktywizacji kulturalnej. Zakupiono sprzęt do prowadzenia i promowania zajęć online, nagrywania filmów z odbywających się w Ośrodku wydarzeń i udostępniania ich gronu odbiorców z zastosowaniem audiodeskrypcji i napisów dla niesłyszących. Służyć ma temu przenośny zestaw GorillaPod (statyw, lampa, mikrofon) do nagrywania za pomocą odpowiedniego urządzenia, na przykład telefonu. Zestaw stabilizuje podłączone urządzenie, zapewnia właściwe oświetlenie realizowanego projektu i umożliwia rejestrowanie dźwięku. Statyw GorillaPod służy przede wszystkim do nagrywania wideo, więc użytkownik może go trzymać w dłoni albo przykleić lub ustawić w wybranym miejscu. Uchwyt pozwala filmować zarówno w poziomie, jak i w pionie.

Ostatni obszar to doposażenie Galerii OCCiN. Stanowi ona przyjazne miejsce, udo-

stępniane nieodpłatnie nieprofesjonalnym artystom z różnymi rodzajami niepełnosprawności oraz osobom, które prowadzą ze swoimi podopiecznymi zajęcia o charakterze arteterapeutycznym. Celem Galerii jest z jednej strony prezentacja twórczości osób z niepełnosprawnościami oraz możliwości terapii przez twórczość, z drugiej – kształtowanie wobec nich właściwych postaw społecznych. Galeria w znakomity sposób poszerza zatem, dopełnia i uzupełnia działalność kulturalną oraz edukacyjną OCCiN, kształtując wrażliwość i zapobiegając wykluczeniu społecznemu. Galeria Ośrodka funkcjonuje już od 1990 roku, ciesząc się niesłabnącym zainteresowaniem (plany ekspozycyjne określone są z dwuletnim wyprzedzeniem). Zakupione w ramach projektu nowoczesne wyposażenie Galerii umożliwia bliższy kontakt ze sztuką, poprawia jakość odbioru ekspozycji i pozwala na interakcje ze zwiedzającym (między innymi ścianka ekspozycyjna ukośna, gabloty ekspozycyjne dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową poruszających się na wózkach).

Podsumowanie

Zastosowany w Ośrodku Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych model obsługi informacyjno-bibliotecznej osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, chorych, w wieku senioralnym, mających problemy z czytaniem, percepcją i korzystaniem ze standardowych materiałów bibliotecznych, obejmujący również podejmowanie działań zmierzających do zaspokojenia ich potrzeb kulturalnych, edukacyjnych i terapeutycznych nie stanowi stałego, niezmiennego systemu postępowania. Jest on dynamiczny – zmienia się w zależności od pojawiania się nowych form materiałów czytelniczych, rozwoju technologicznego służącego

Praca nad deskrypcją wystawy w Galerii Twórczości Niepełnosprawnych. Dobrą praktyką Ośrodka jest tworzenie deskrypcji dedykowanej każdej ekspozycji, fot. Adam Imiałek

likwidacji barier w dostępie do nich, ale i potrzeb użytkowników. Bardzo ważnym aspektem jest odejście od stereotypowego postrzegania określonych kategorii czytelników – w każdej z nich mogą się znaleźć ludzie z bardzo różnych środowisk, o odmiennych możliwościach i potrzebach. W OCCiN najlepiej można to przedstawić na przykładzie czytelnictwa osób niewidomych i słabowidzących, ponieważ model obsługi tej grupy zmienił się ze względu na rozwój technologii. Obecnie czytelnicy ci chętnie korzystają w Ośrodku z usługi udostępniania książek mówionych na urządzenia odtwarzające, rezygnując z wypożyczenia płyt (część osób zaprzestała wypożyczenia książek w Ośrodku na rzecz oferty bibliotek cyfrowych online). Dotyczy to jednak tej grupy, która nie jest wykluczona cyfrowo, czyli z jednej strony posiada odpowiedni sprzęt, z drugiej potrafi go obsłużyć. Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, że istnieje bardzo duża grupa odbiorców, którzy nie mają właściwych urządzeń (w tym wypadku można z niego skorzystać w funkcjonującym w OCCiN Punkcie Pomocy Cyfrowej) lub też ze względu na swoje możliwości nie są i nie będą w stanie obsłużyć skomplikowanego sprzętu. Stąd też w Ośrodku można skorzystać z pomocy pracowników w nauce obsługi nowoczesnych urządzeń, ale jednocześnie nadal wypożyczać książki nagrane na kasetach magnetofonowych.

Powszechne prawo do korzystania z bibliotek publicznych oraz wymóg dogodnego dostępu do ich usług nakładają na nie obowiązki podejmowania działań na rzecz zwiększania dostępu do zasobów (zbiorów i usług) również w odniesieniu do grup osób ze specjalnymi potrzebami, do których zalicza się: osoby mieszkające w oddalonych miejscach, osoby nieopuszczające domów, osoby o instytucjonalnie ograniczonej swobodzie przemieszczania się (znajdujące się w szpitalach i więzieniach), osoby z niepełnosprawnościami, w tym z uszkodzeniami słuchu i wzroku, osoby mające problem z uczeniem się, imigrantów i nowych obywateli^[13]. Szczegółowe obowiązki podmiotów publicznych w tym zakresie, jak również konsekwencje wynikające z ich niedopełnienia, określają ustawy: o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami i o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych^[14]. Zapewnienie dostępności nie jest zatem w dniu dzisiejszym jedynie przejawem empatii i zrozumienia problemów osób ze szczególnymi potrzebami, a obowiązkiem umożliwiającym równanie szans.

Zajmując się obsługą biblioteczną osób ze szczególnymi potrzebami, pamiętać należy również o tym, że do tego, aby biblioteka była dostępna, nie wystarczy całkowicie bezbarierowy budynek biblioteki, wyposażony w najnowocześniejsze

[13] *Aktywna Biblioteka. Miejsce bez barier*, dz. cyt., s. 7.

[14] Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696); Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848); Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz ustawy – Ordynacja podatkowa (Dz.U. 2023, poz. 511).

technologie, jeśli wewnątrz na czytelnika nie będzie oczekiwał człowiek potrafiący z tym użytkownikiem pracować. Czterdzieści lat temu nie obowiązywały ustawy o dostępności, budynek toruńskiej biblioteki miał bariery architektoniczne, a działalność czytelniczo-kulturalna wśród osób z niepełnosprawnościami się rozwijała. Obecnie w Ośrodku zatrudnionych jest sześciu pracowników merytorycznych, w tym z wykształceniem pedagogicznym, w zakresie pracy socjalnej, bibliotekarskim (również ze specjalnością biblioterapeutyczną) – wszyscy przeszkoleni do pracy z osobami ze szczególnymi potrzebami, a co równie ważne – dwie osoby z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym. Inkluzja społeczna nie jest zatem w OCCiN jedynie deklaracją, lecz codzienną rzeczywistością.

STRESZCZENIE

JULITA NIEDŹWIECKA-AMBROZIAK
ARLETA TULEYA

Specjalne potrzeby czytelnicze – dobre praktyki Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu

Artykuł prezentuje działania Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu zapobiegające wykluczeniu osób o szczególnych potrzebach korzystania z usług bibliotecznych. Pokazano możliwości dotarcia do odbiorców, niebędących w stanie samodzielnie przyjść do biblioteki (funkcjonowanie sieci specjalistycznych punktów bibliotecznych działających pod auspicjami Ośrodka, zlokalizowanych między innymi w szpitalach psychiatrycznych, domach pomocy społecznej, warsztatach terapii zajęciowej oraz dostarczanie książek osobom samotnym i unieruchomionym w domach). W artykule przedstawiono również starania o podniesienie jakościowej obsługi czytelników dzięki realizacji projektu „Wzmocnienie i unowocześnienie infrastruktury OCCiN”.

SŁOWA KLUCZOWE

czytelnicy z niepełnosprawnościami, biblioteka dostępna, uczestnictwo w kulturze grup wykluczonych, alternatywne materiały czytelnicze

SUMMARY

JULITA NIEDŹWIECKA-AMBROZIAK
ARLETA TULEYA

Readers' Special Needs — Good Practices of the Centre for Sick and Disabled Readers of the Regional Public Library — Nicolaus Copernicus Library in Toruń

A presentation of the operations of The Centre for Sick and Disabled Readers run by the Regional Public Library (Książnica Kopernikańska) in Toruń. The Centre's mission consists in preventing the exclusion of people with special needs from using libraries. The paper enumerates possible methods of reaching out to audiences that are not able to visit libraries on their own (running a supervised network of special library posts located in mental hospitals, nursing home care centres, occupational therapy workshops, etc., or delivering books to lone persons or readers not able to leave their homes). The paper also describes efforts made to improve the quality of readers service by executing the "Enhancement and Renovation of the Centre for Sick and Disabled Readers' Infrastructure" project.

KEYWORDS

handicapped readers, open library, participation of excluded groups in culture, alternative reading materials

BIBLIOGRAFIA

- Aktywna Biblioteka. Miejsce bez barier: usługi dla seniorów i osób niepełnosprawnych*, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Warszawa 2010.
- Borecka I., *Magia ogrodów czyli o terapeutycznej funkcji ogrodów*, Impuls, Kraków 2010.
- Czernianin W., *Teoretyczne podstawy biblioterapii*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2008.
- Czorny B., *Przeprowadzacie nas przez niedostępny dla nas mur słowa drukowanego*, dodatek do Tygodnika Katolickiego „Niedziela” (Częstochowa–Toruń) 2004: 47, nr 19: 9 maja.
- Matras-Mastalerz W., *Biblioterapeuta i jego warsztat biblioterapeutyczny, w: O potrzebie biblioterapii*, red. K. Hrycyk, Polskie Towarzystwo Biblioterapeutyczne, Wrocław 2012.
- Niedźwiecka-Ambroziak J., *Dotrzeć do wszystkich – charakterystyka działalności specjalistycznych punktów bibliotecznych WBP-Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu*, *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 2022, t. 15, nr 1 (28), s. 41–57, <https://apcz.umk.pl/TSB/article/view/41275> (dostęp: 15.11.2023).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 marca 2013 r. w sprawie sposobu organizacji obsługi bibliotecznej w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej oraz sposobu współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu

- tej obsługi, ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130000340> (dostęp: 26.07.2023).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 listopada 2012 r. w sprawie sposobu organizacji obsługi bibliotecznej w domach pomocy społecznej oraz sposobu współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi, ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120001291> (dostęp: 26.07.2023).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 2022 r. w sprawie sposobu organizacji obsługi bibliotecznej w zakładach karnych, okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz sposobu współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi, ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001968> (dostęp: 26.07.2023).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 5 grudnia 2012 r. w sprawie sposobu organizacji obsługi bibliotecznej w podmiotach leczniczych oraz sposobu współdziałania bibliotek publicznych w wykonywaniu tej obsługi, ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120001406> (dostęp: 26.07.2023).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999. Art. 16 Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1083&from=lv> (dostęp: 26.07.2023).
- Skarżyńska M., *Specjalistyczne punkty biblioteczne: przeżytek czy niezbędne ogniwo w przyszłościowym modelu bibliotekarstwa publicznego*, w: *Ośrodek Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych. Publikacja jubileuszowa w 20-lecie istnienia*, red. M. Gogulska-Dębska, Wojewódzka Biblioteka Publiczna–Książnica Kopernikańska, Toruń 2003.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696), ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696> (dostęp: 8.08.2023).
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848), ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000848> (dostęp: 8.08.2023).
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz ustawy – Ordynacja podatkowa (Dz.U. 2023, poz. 511), ISAP. Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000511> (dostęp: 8.08.2023).